
СВІТЛА ПАМ'ЯТЬ, ПРОФЕСОРЕ! БЕЗКОМПРОМІСНИЙ ЄВЖЕН НЕУСТУПНИ

Усе своє життя Євжен Неуступни (†14 січня 2021) прожив відповідно до безкомпромісного значення свого прізвища. Він справді сповнив його неймовірною чіткістю, твердістю поглядів та непересічною системністю думки. Можливо, саме тому його вплив на розвиток світової археології є таким винятковим. Науковий внесок професора забезпечили не лише глибина його досвіду та методичність роботи, але й надзвичайна інтуїція у розпізнаванні та вивченні найважливіших аспектів археологічного дослідження. Низку явищ та взаємозв'язків, які він відкрив, було вивчено у його власних студіях та численних дослідженнях археологів з усього світу, натхненних його роботою. Професор Неуступни значно вплинув на хід археологічних досліджень з методичної та передовсім теоретичної точки зору.

Ще на початку своєї кар'єри він здійснив значний внесок до чехословацької археології, коли у співавторстві зі своїм батьком Їжі Неуступним представив нову концепцію доісторичного розвитку у «*Нарисах з доісторії Чехословаччини*» (Neustupný & Neustupný 1960). Уже ця книга, що також була опублікована у світовому виданні *Ancient Peoples and Places* (Neustupný & Neustupný 1961), знаменувала подолання культурно-історичної парадигми, що панувала у тогочасній археології Центральної Європи. Формуванням принципово нового підходу до археологічних даних та інтерпретації соціальних відносин вирізняється праця «*До витоків патріархату у Центральній Європі*» (Neustupný 1967). Неуступни звільнився від традиційних культурно-історичних моделей центральноєвропейської археології та застосував марксистські (необтяжені комуністичними ідеологіями) категорії для реконструкції соціальних відносин. Він звертався до теми обробки землі та орної системи землеробства, використання вторинних продуктів скотарства для суспільств європейського енеоліту — тем, які пізніше привертала увагу західноєвропейських дослідників (e. g. Sherratt 1981).

За Євженом Неуступним, у 1960-х та 1980-х прогресивні чехословацькі археологи рухались до концепту, парадигматично подібного до процесуальної археології, хоч культурно-історичний підхід все ще лишався домінантою (Neustupný 2017, 160). Процесуалізм надихав Неуступного багатьма чинниками, однак він не ідентифікував себе ані як представник Нової Археології, ані як постпроцесуаліст, а продовжував розмірковувати про власну парадигму.

Після вторгнення сил Варшавського договору у серпні 1968 р. надії на демократичний розвиток чехословацького суспільства було зруйновано. Для Євжена Неуступного, як і для багатьох інших дослідників, почалися тяжкі часи комуністичної нормалізації. Хоч професор і не вірив у можливість реформування комунізму та створення соціалізму з людським обличчям, криваві події Празької весни стали для нього часом значного розчарування та поворотною точкою його життя. Нова реальність

не була поверненням до жорсткого сталінізму 1950-х, однак надії на плюралізм політичних поглядів або наукове дебатування не було.

Археологів Східного блоку не лише не допускали до конференцій або стажувань на захід. Комуністична партія переконливо радила їм утриматись і від особистої комунікації із західними дослідниками (Neustupný 2017, s. 161—162). Ідеологічні та парадигматичні впливи із Заходу були обмежені не лише обмеженням пересування, але і цензурою та контролем кореспонденції (Turek 2018).

Знаний в усьому світі професор Неуступни отримував запрошення продовжити свої дослідження у США, проте вирішив не повторювати шлях свого брата Їжі та утримався від еміграції. Він казав: «Хтось повинен залишитися тут». Це рішення — надзвичайна удача для чеської археології, але воно було менш сприятливим для самого професора. Часи нормалізації у 1970-ті та 1980-ті він провів у постійній непевності щодо свого місця у Празькому археологічному інституті. Неуступни перебував у порівняній ізоляції та був дуже обмежений у своїх дослідницьких можливостях. Однак він сприйняв цю ізоляцію як можливість розвинути власні ідеї та побудувати нову наукову парадигму.

Професор працював з методами обробки археологічних даних та пізніше додав програмування до кола своїх аналітичних інструментів. Він отримав всесвітнє визнання за створення методології калібрування та обробки даних радіовуглецевого аналізу (Neustupný 1970). Сер Колін Ренфрю у промові під час вручення премії Neuron Foundation зазначав: «Неуступни навчив нас працювати з радіовуглецевими даними».

Дослідник приділяв увагу демографії доісторичних спільнот (Neustupný 1983) та реконструкції їхньої дієти (Neustupný, Dvořák 1983), однак найголовніше — сформував теорію поселенських територій (*settlement areas, community areas*) доісторичних землеробів (Neustupný 1986; 1991). Цей міжнародновизнаний концепт просторового розподілу ландшафту за зонами діяльності став основою багатьох студій з просторового аналізу у вивченні доісторичного землекористування (Neustupný 1998).

Неуступни також взяв участь у фундаментальному обговоренні значення та змісту концептів доісторичної культури (Neustupný 1976), міграційних процесів (Neustupný 1982) та усвідомлення формальної й часової зміни арте-

фактів у межах ширших символічних систем (Neustupný 1995).

Кінець комунізму та народження демократії у Центральній та Східній Європі після 1989 р. повністю змінили положення Євжена Неуступного у чеському археологічному товаристві. У 1990 р. він став директором Інституту археології Чехословацької академії наук у Празі. На цій посаді професор повною мірою продемонстрував свої погляди та організаційні навички. Завдяки Неуступному в Чеській Республіці було засновано мережу регіональних інститутів археологічної спадщини. За його згоди перша недержавна археологічна організація також почала відігравати активну роль у захисті археологічних пам'яток Чехії.

Типово для визначних Європейських мислителів, дослідник значно вплинув на методологічні підвалини та мислення низки археологів, які часто навіть підсвідомо використовували та вдосконалювали його теорії та термінологічні підходи.

Від імені Чехословачії вчений брав участь в узгодженні Мальтійської конвенції у Валетті 16 січня 1992 р. («Щодо захисту археологічної спадщини Європи»). Професор також був залучений до заснування Європейської асоціації археологів (Любляна 1994). Хоча Неуступни мав доволі євроскептичні погляди щодо політичного майбутнього Європейського Союзу, він значно вплинув на культурне та інтелектуальне єднання Європи. Його тривалий внесок відзначено й низкою міжнародних нагород, серед європейських — щорічною нагородою Спілки істориків дописемного періоду в 1999 р. та премією Neuron Foundation у 2014 р. за внесок до світової науки.

Здається, це більш, ніж достатньо для одного людського життя. Однак Неуступни продовжував невпинну працю й невтомно використовував свій досвід та ідеї. Тож у той час, коли багато хто досягає пенсії, він розпочав ще один період свого життя. У 1998 р. професор заснував факультет археології в університеті Західної Богемії у Пльзені, очолював його до 2005 р. та перетворив на провідну академічну інституцію. Формуючи власну археологічну школу, він написав низку важливих теоретичних та методологічних монографій (Neustupný 1993; 2007; 2010). Навіть потому, вже у статусі заслуженого професора, він координував докторантури багатьох студентів та безпосередньо вплинув на ціле покоління молодих археологів.

Євжен Неуступни фундаментально вплинув на археологічне мислення та його наукова

спадщина продовжує формувати теорію археології. Ми щиро вдячні йому за це.

Світла йому пам'ять!

Ян Турек,
Центр теоретичних студій,
Карлів університет, Прага
Переклад С. Б. Радченка

References

- Neustupný, E. 1967. *K počátkům patriarchy ve střední Evropě. On the beginning of patriarchy in central Europe, (Rozpravy Československé akademie věd)*. Academia, Praha.
- Neustupný, E. 1970. A New Epoch in Radiocarbon Dating, *Antiquity*, 44 (173), p. 38-45.
- Neustupný, E. 1976. Paradigm lost. Glockenbechersymposion, *Oberried 1974*, Haarlem-Bossum, p. 241-248.
- Neustupný, E. 1982. Prehistoric migrations by infiltration. *Archeologické rozhledy*, 34, p. 278-293.
- Neustupný, E. 1983. The demography of prehistoric cemeteries. Demografie pravěkých pohřebišť. *Památky Archeologické*, 74, p. 7-34.
- Neustupný, E. 1986. Sídlní areály pravěkých zemědělců. *Památky archeologické*, 77, p. 226-234.
- Neustupný, E. 1991. Community areas of prehistoric farmers in Bohemia. *Antiquity*, 65, p. 326-331.
- Neustupný, E. 1993. *Archaeological method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neustupný, E. 1995. The significance of facts, *Journal of European Archaeology*, 3 (1), p. 189-212.
- Neustupný, E. 1998 (ed.). *Space in Prehistoric Bohemia, Archeologický ústav v Praze*, Prague.
- Neustupný E. 2017. Czech Archaeology Under Communism. In: Ludomir R. Lozny (ed.): *Archaeology of the Communist Era. A Political History of Archaeology of the 20th Century*, Springer, London, p. 151-166.
- Neustupný, E., Dvořák, Z. 1983. Výživa pravěkých zemědělců: model. *Památky archeologické*, 74, p. 224-257.
- Neustupný, J. & Neustupný, E. 1960. Nástin pravěku Československa, *Sborník Národního musea v Praze*.
- Neustupný, J. & Neustupný, E. 1961. *Czechoslovakia before Slavs. Ancient Peoples and Places: Czechoslovakia*. Thames & Hudson, London.
- Sherratt, A. G. 1981. Plough and pastoralism: aspects of the Secondary Products Revolution. In: Hodder, I., Isaac, G. and Hammond, N. (Eds.) *Pattern of the Past: Studies in Honour of David Clark*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 261-305.
- Turek, J. 2018. Archaeo-propaganda: The History of Political Engagement in Archaeology in Central Europe, *Archaeologies, Journal of the World Archaeological Congress*, 14 (1), p. 142-163.